

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Klasifikace divokých zvířat v české
společnosti: kognitivní přístup**

Martina Bláhová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

**Klasifikace divokých zvířat v české
společnosti: kognitivní přístup**

Martina Bláhová

Vedoucí práce:

Mgr. Daniel Sosna, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Obsah

1	ÚVOD	1
2	CÍL PRÁCE.....	3
2.1	Základní výzkumné otázky:.....	3
3	KOGNITIVNÍ ANTROPOLOGIE	5
3.1	Osobnosti kognitivní antropologie	9
3.1.1	Ward Hunt Goodenough.....	9
3.1.2	Roy D´Andrade	10
3.1.3	A. Kimball Romney	10
3.1.4	Brent Berlin.....	11
3.2	Kritika kognitivní antropologie	11
4	ETNOVĚDY	13
4.1	Etnobiologie.....	14
4.1.1	<i>Folkbiology</i>	14
4.2	Cíle výzkumu a zájmy v etnobiologii	15
4.3	Metody v etnobiologii.....	16
4.4	Etnobiologie a etika	16
5	KLASIFIKACE	19
5.1	<i>Folk taxonomy</i>	22
6	METODOLOGIE.....	23
6.1	Výzkumný záměr	23

6.2	Free Listing.....	23
6.3	<i>Pile Sorting</i>	24
6.4	ANTHROPAC.....	25
7	VÝZKUM.....	26
8	VÝSLEDKY.....	28
9	ZÁVĚR.....	34
10	SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ.....	35
11	RESUMÉ	39

1 ÚVOD

Téma, které se zabývá kognitivní antropologií, jsem si vybrala proto, že mě zajímala hypotéza, jestli lze nalézt logický klíč, podle kterého lidé v české společnosti klasifikují divoká zvířata.

Úvodem bych ráda představila několik hlavních myšlenek své práce. Podle mého názoru nebyla studiu klasifikační logiky v českém prostředí věnovaná dostatečná pozornost. A proto bych se ráda pokusila, alespoň něčím přispět k rozšíření tohoto zajímavého odvětví antropologie.

Práce si klade za cíl blíže pochopit a následně popsat logiku, podle které lidé klasifikují divoká zvířata v české společnosti. Sice se nám to může zdát jako banální, ale když pochopíme logické klasifikační klíče, tak nám to následně přiblíží pochopení lidského vnímání a chápání světa, ve kterém žijeme. Též by nám to mohlo pomoci opět o něco blíže popsat a poznat vlastní kulturu a lidské myšlení jako celek. Výzkum si neklade za cíl být stěžejní práce v kognitivní antropologii, která kdy vznikla, ale myslím si, že by práce mohla přinést zajímavé a nečekané výsledky ve výše zmíněné oblasti.

Práce je rozdělena na několik částí. Dělí se na část teoretickou a část, ve které je popsán vlastní výzkum s prezentací výsledků a samozřejmě závěr. Teoretická část se zabývá představením vědeckých disciplín jako je kognitivní antropologie, etnovědy nebo se též zaměřuje na téma klasifikace. Vlastní výzkum, který je popsán v druhé části, je pak prováděn se 40 respondenty, po získání dostatečného množství informací od respondentů pokračuje druhá část výzkumu a tedy samotné zpracování kognitivních domén. Zde jsem hledala podobnosti a rozdíly, které vznikaly během klasifikace divokých zvířat. Zajímalo mě, zda se bude lišit klasifikační logika podle pohlaví respondentů. Věk respondentů jsme zanedbali vzhledem k tomu, že všichni informátoři jsou studenti vysoké školy, a tím pádem mají přibližně stejný věk.

Bez těchto 40 informátorů by práce nemohla vzniknout, a proto bych jim ráda touto cestou poděkovala za jejich čas, ochotu a trpělivost, kterou našli při mém výzkumu. Také bych ráda poděkovala vedoucímu bakalářské práce za cenné rady, ochotu a trpělivost při vedení práce.

2 CÍL PRÁCE

Tato práce se zaměřuje na pochopení logiky, podle které lidé v české společnosti klasifikují divoká zvířata. Práce se především soustředí na to, jak divoká zvířata klasifikují lidé, které bychom označili za laiky. Pro výzkum je důležitý neoborný pohled na klasifikaci. Práce by také měla odpovědět na otázku, zda existují rozdíly v klasifikačním přístupu mužů a žen.

Z řad studentů vysoké školy jsem vybrala 40 respondentů, kteří budou zastupovat českou veřejnost. Důležité bylo, jak jsem již zmínila výše, aby respondenti, kteří se výzkumu účastnili, nebyli zvěrolékaři, biologové, myslivci ani jiní odborníci na biologii či aby nijak nepracovali, nebo nepracují, s divokými zvířaty.

Nejprve se budu zajímat především o to, jaká zvířata informátoři označí jako divoká. Z výsledků, které touto cestou získám, budu vycházet v další části výzkumu. Pak s takto označenými zvířaty budu pracovat dále. Následně mě bude zajímat, do jakých skupin informátoři tato divoká zvířata zařadí nebo zda je vůbec rozřadí do nějakých skupin. Poslední část výzkumu a zpracování výsledků studentské klasifikace bude probíhat v počítačovém programu, který mi snad pomůže nalézt klasifikační logiku, o kterou se budu moci opřít při interpretaci výsledků.

Zpočátku výzkumu jsem si definovala několik výzkumných otázek, na které bych ráda v práci našla odpovědi.

2.1 Základní výzkumné otázky:

- (i) Jaká zvířata budou skupinou informátorů označena jako divoká?
- (ii) Jak takto označená zvířata budou informátoři klasifikovat?
- (iii) Do jakých skupin budou informátoři takto označená zvířata rozřazovat? A budou je do nějakých klasifikačních skupin zařazovat?

(iv) Existují rozdílné klasifikační klíče pro ženy a pro muže?

3 KOGNITIVNÍ ANTROPOLOGIE

Označení kognitivní věda může budít dojem, že jde o nový název pro gnoseologii¹. Ovšem ve skutečnosti se pod tímto označením skrývá několik různých oborů, které mají společný předmět zájmu a výzkum ve stejné oblasti. Obvykle se mezi kognitivní vědy řadí psychologie, lingvistika, filosofie, neurovědy, studium umělé inteligence a antropologie. (Kukeňová 2008: 6)

Kognitivní vědy, jak je uvedeno výše (psychologie, lingvistika, filosofie...), si kladou jeden společný cíl, a to porozumět lidskému jednání. Samotná kulturní a sociální antropologie je v této koalici věd spíše stinným partnerem, a jediné kognitivní antropologie je brána v úvahu. Kognitivní vědci se však mají hodně co učit od antropologů. Zejména při využití metody nazvané terénní výzkum, a zvláště pak při využívání metody pojmenované zúčastněné pozorování. (Bloch 1991: 183)

V práci dále budu věnovat pozornost pouze jedné z několika vyjmenovaných věd, a to jen kognitivní antropologii. Zaměřím se na ni z důvodu relevance kognitivní antropologie ke zbytku práce a výzkumu.

Kognitivní antropologie je studium vztahů mezi lidskou společností a lidským myšlením. Kognitivní antropologie zkoumá, jak si lidé v různých sociálních vrstvách představují věci a jak o nich uvažují. Jak přemýšlejí o věcech a událostech, které tvoří jejich svět. Co pro ně znamenají fyzické věci, jako je například divoká příroda nebo věci abstraktní jako například sociální spravedlnost. Kognitivní antropologie úzce souvisí s psychologií a může nám pomoci objasnit základní povahu kognitivních procesů ve společnosti. (D'Andrade 1995: 52)

¹ Gnoseologie je filozofická nauka zabývající se problémy poznání. Jak člověk poznává svět smysly a kde jsou hranice lidského poznání. (Durozoi, Roussel 1994: 94)

Kognitivní antropologové se snaží pochopit, jak různé sociální skupiny sdílí kolektivní chápání světa a jak chápou svoji kulturu. A zároveň se snaží objevit vzory a podobnosti napříč všemi kulturami, které by mohly být společné pro celé lidstvo. (Boster 2005: 90)

Kořeny kognitivní antropologie můžeme hledat u Franze Boase (1858 – 1942) v jeho teoriích kulturního relativismu. Kulturní relativismus předpokládá, že každá kultura je jedinečný a neopakovatelný sociokulturní systém, který lze pochopit pouze ve stanovení psychologických dispozic dané populace, které tyto externí podněty modifikují a přetvářejí v specifickou konfiguraci, jež je v souladu s psychologickou povahou komunity. (Budil, Malina 2009: 488) Franz Boas měl vliv na lingvistiku, která je často úzce spojená s psychologií, která zkoumá kognitivní procesy. (Erickson, Murphy 2003: 115)

První kognitivní antropologové byli striktně zaměřeni na lidové taxonomie, včetně konceptů barev, rostlin nebo nemocí. Během 60. a 70. let 20. století vědci opustili striktní analýzu kognitivních kategorií, které byly vlastní pouze určité domorodé skupině. Začali se soustředit na duševní procesy a upřednostňovali kategorie, které jsou založené na struktuře mysli, a předpokládali, že jsou tedy společné všem lidem na celém světě. (McGee, Warms: 1996)

Metodika a předměty kognitivní antropologie byly v čase velmi různorodé. Vývoj oboru lze rozdělit do několika fází. (i) Rané období během 50. let. To je doba, kdy měla kognitivní antropologie velice blízko k etnovědám. (ii) Období 60. a 70. let nazýváme etapou, kdy hlavním předmětem zájmu studia byly lidové taxonomie a (iii) nejmladší období vývoje kognitivní antropologie, které začíná v 80. letech. V této éře je zájem zaměřen především na spolupráci s psychologií. (D'Andrade 1995: 1)

Teoretické základy oboru nejsou pouze v boasovském kulturním relativismu, ale najdeme je i v strukturalismu a lingvistice. Kognitivní

antropologie se zaměřuje nejen na strukturu kultury, ale také zkoumá a sleduje, jakým způsobem je s kulturou zacházeno. Současná kognitivní antropologie se snaží objasnit základní motivy lidského chování. Ačkoliv obsah vědecké disciplíny je velice expanzivní, metody zůstávají podobné a v čase nedochází k velkým změnám. Jedny z hlavních používaných metod zůstávají terénní výzkum a strukturované rozhovory.

Kognitivní antropologové jsou přesvědčeni, že každá kultura se skládá z logických pravidel, které jsou založeny na idejích a které lze pochopit studiem lidské mysli. Kognitivní antropologie klade důraz na studium pravidel chování, nikoliv už na studium chování samotného. Samozřejmě, že lidské chování nelze úplně a s jistotou předvídat, ale lze předpokládat podle kulturních pravidel, které chování lze očekávat nebo které chování je vůbec přípustné ve specifických kulturních situacích. Kromě jiného tento přístup prohlašuje, že každá kultura ztělesňuje svůj vlastní jedinečný organizační systém, který slouží k pochopení věcí, událostí a chování lidí ve světě. (Applebaum 1987: 409).

Historie kognitivní antropologie sahá mnohem dále než do 50. let 20. století. Již během 17. a 18. století myslitelé jako Jean Jacques Rousseau (1712 – 1778), Thomas Hobbes (1588 – 1679) či John Locke (1632 – 1704) se shodovali, že společnost a lidská duše mají mnoho společného a navzájem se ovlivňují. A že průnik obou věcí je důležitý pro porozumění lidské společnosti. (Garbarino 1983: 12 -13).

Poznání bylo koncipováno jako pocit, který je závislý na zkušenosti. Empirici byli smyslově orientovaní a tvrdili, že jediný zdroj poznání je smyslová zkušenost. Naopak většina příznivců a stoupců osvícenství tvrdili, že zkušenosti vznikají na základě našeho rozumu. Nelze svět hodnotit, když schází rozumové poznání. První antropologové, kteří položili základy kognitivní antropologii, měli zájem především o vztahy mezi lidským rozumem a společností. Další období se neslo v racionální tradici osvícenství. Jedna z myšlenek, která je zásadní pro kognitivní antropologii, je předpoklad, že existuje psychická jednota

lidstva. Adolf Bastian² (1826 – 1905), který je autorem této myšlenky, tvrdí, že všichni lidé musí mít nějaké stejné základní psychické a duševní procesy a předpoklady, které vyvolávají podobné reakce a odezvy na obdobné či stejné podněty. (Garbarino 1983: 32)

Jako první studie v rámci kognitivní antropologie, lze považovat dílo již zmíněného Franze Boase. Boas si například všimnul u Eskymáků odlišného vnímání a pojmenování barvy vody, ledu a sněhu a tak si uvědomil, že různé kultury mohou mít rozdílné představy o světě, který se nachází okolo nich. Událost ho natolik ovlivnila, že se rozhodl věnovat většinu svého výzkumu pochopení vztahu mezi lidským rozumem a prostředím, ve kterém žijí. (Shore 1996: 19) Další významné paradigma pro kognitivní antropologii vzešlo ze Sapir-Whorfovy hypotézy, která je zásadní pro lingvistickou antropologii. Tato hypotéza též nazývaná lingvistický determinismus, tvrdí, že modely vnímání světa jsou ovlivněny jazykovým systémem, v němž je jedinec vychováván a kategoriemi, v nichž uvažuje již od dětství. Lidé různých kultur vnímají svět odlišně, je to v důsledku rozdílu mezi jednotlivými jazykovými systémy. Podstatu této hypotézy můžeme vyjádřit v několika základních bodech. A to: (i) Veškeré myšlení je jazykové, (ii) Každý jazyk vytváří specifickou vizi reality a (iii) Jednotlivé obrazy reality, konstruované různými jazyky, se vzájemně liší. Tato hypotéza vznikla po roce 1931. (Malina 2009: 1564)

Hlavním cílem výzkumu prvních kognitivních antropologů bylo určit obsah a strukturu kultury což oni sami nazývali „*mentální obraz společnosti a její kultury*“ (D'Andrade 1995: 17) Mnoho děl z tohoto

² Adolf Bastian (1826 – 1905) – byl německý etnolog, který se domníval, že existuje obecná psychická jednota lidstva, která je zodpovědná za některé základní myšlenky, které jsou společné všem národům. Bastian myslel, že folklór, mýty a víra různých etnických skupin vznikají na základě kulturní evoluce a jsou stejné, jediné v čem se liší, je geografické prostředí. Bastian během života navštívil mnoho míst včetně Jižní Ameriky, západní Indie, Austrálie, Číny a Afriky. Nakonec se stal profesorem etnologie na Univerzitě F. Wilhelma v Berlíně. Byl též zakladatelem Královského muzea etnologie v Berlíně. (Encyclopaedia Britannica)

období se soustředí na taxonomii v oblastech jako jsou příbuzenství, rostliny, zvířata a barvy.

Tento názor se setkal s řadou kritiků, kteří tvrdili, že přistupovat takto ke kultuře je až extrémní kulturní relativismus. A to vzhledem k tomu, že každá kultura je jedinečná a nezaměnitelná, a tím pádem ji nelze srovnávat s jinou kulturou. (Simova, Robertson, Beasley 2009)

V pozdějších letech se opustilo od důrazu na vztahy uvnitř domorodých skupin a důraz byl kladen na analýzu kategorií z hlediska duševních procesů. Tento přístup umožnil nejen studium komponent abstraktních systémů, ale také zkoumal, jak se duševní procesy vztahují k symbolům a nápadům. (McGee, Warms: 1996) Do 80. let se kognitivní antropologie stala hlavním prostředkem k pochopení psychologického aspektu kultury. Kultura je zde chápána jako model světa, který je utvářen zkušenostmi a chápáním členů určité skupiny nebo společnosti. Díky tomu je kultura umístěna v mysli každého člena společnosti a stala se součástí kognitivní jednotky. Tyto otázky skutečně odklonily kognitivní studie od hlavního proudu antropologie a přiblížily se blíže k psychologii (D'Andrade 1995: 246-247). Současné trendy v kognitivní antropologii se vztahují k lidskému jednání. Zajímá se o otázky emocí, motivace a to jakým způsobem jednotlivci získávají kulturu v průběhu socializace. (D'Andrade 1995: 248)

3.1 Osobnosti kognitivní antropologie

Nyní bych ráda představila osobnosti, které významně přispěli k rozvoji kognitivní antropologie jako samostatné vědecké disciplíny.

3.1.1 Ward Hunt Goodenough

Ward Hunt Goodenough (narozený v roce 1919) je americký antropolog, který se jako jeden z prvních podílel na ustanovení kognitivní antropologie jako samostatné disciplíny. Pomohl vytvořit metodiku pro studium kulturních systémů. Jeho zásadním přínosem bylo vymezení

komponentní analýzy, která úzce souvisí s lingvistickou antropologií. Goodenough nepovažuje kulturu za materiální jev, ale pouze za systém sdílených myšlenek. (Simova, Robertson, Beasley 2009). Mezi jeho nejslavnější díla patří: *Description and Comparison in Cultural Anthropology*. (Deskripce a komparace v kulturní antropologii, 1970), *Culture Language and Society* (Kultura, jazyk a společnost, 1971). (Malina 2009: 1344)

3.1.2 Roy D'Andrade

Roy Goodwin D'Andrade (narozený v roce 1931) významným způsobem přispěl k rozšíření metodologie a teorií v kognitivní antropologii. Psal o kognitivní antropologii jako o celkovém oboru. Chápal kognitivní antropologii jako samostatnou disciplínu. V knize *The Development of Cognitive Anthropology* (Vývoj kognitivní antropologie, 1995) poskytl studentům a badatelům pohled na vývoj kognitivní antropologie od počátků, kdy se jednalo převážně o experimenty až do konce 20. století, kdy kognitivní antropologie získala pevné místo v akademickém světě jako samostatná vědecká disciplína. (Simova, Robertson, Beasley 2009)

3.1.3 A. Kimball Romney

Mnoho příspěvků A. Kimballa Romneyho (narozený v roce 1925) je věnováno rozvoji konsenzu kognitivní antropologie. Rozvíjel metody, které udávaly spolehlivost jednotlivých informátorů ve vztahu k sobě navzájem a ve vztahu ke skupině jako celku. Romney tvrdí, že kulturní konsensus je statistický model, který nelze předem předpokládat a který není vždy přísně ideologický, ale spíše poukazuje na existující vztahy mezi proměnnými a klasifikací jednotlivců. Romney nastínil tři hlavní předpoklady konsenzuální teorie: (i) Existuje jediný, společný konglomerát odpovědí, které tvoří koherentní domény. (ii) Každé odpovědi respondenta jsou uvedeny samostatně, a teprve poté následuje korelace s dalšími odpověďmi respondentů. A (iii) položky klasifikace jsou

relativně homogenně známé všem respondentům. Kulturní konsensus, jako jiné ze statistických metod, pomáhá eliminovat zkreslení při analýze dat. Platnost modelu byla testována v různých oblastech, a dosud se ukázalo, že jsou spolehlivé. (Simova, Robertson, Besley 2009)

3.1.4 Brent Berlin

Brent Berlin (narozený v roce 1936) je americký antropolog, čelní představitel oboru kognitivní antropologie. Velice se proslavil díky své práci s lingvistou Paulem Kayem, kde se snažili najít klasifikační klíč pro barvy. Berlin a Kay předpokládají, že všechny zkoumané jazyky, kterých bylo více než 100, lze rozdělit do sedmi úrovní, kdy první úroveň obsahuje jazyky, které rozlišují pouze barvy, jako jsou černá (tmavé) a bílá (světlá). Jazyky, které lze zařadit do sedmé úrovně rozlišují osm nebo více základních termínů pro barvy. Sem například patří angličtina, která má jedenáct základních termínů pro označení různých barev. Autoři se domnívají, že tím, jak se jazyky vyvíjely, získávaly nové základní pojmy pro barvy. Hlavní myšlenky tohoto výzkumu autoři shrnuli v knize *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution* (Základní barevné požadavky: Jejich univerzálnost a evoluce, 1969). (Bechtel, Zawidzki)

3.2 Kritika kognitivní antropologie

Některé z nejzávažnějších kritik přišli z vlastních antropologických řad. Podle Keesinga (1972: 307) kognitivní antropologové mají tendenci studovat věci, jako jsou barevné kategorie nebo lidové taxonomie, aniž by byli schopni objasnit jejich význam v celkovém chápání kultury zkoumané společnosti. Kognitivní antropologie se zabývá abstraktními teoriemi, řeší tedy podstatu lidské mysli, zatímco kulturní antropologie pátrá po otázkách v oblasti kultury. A tak zde vzniká problém, zda kognitivní antropologie přímo odráží skutečnost a kulturu, nebo zda jde pouze o zachycení názoru jednotlivce na organizaci světa, ve kterém žije, a tím pádem nemá žádný opěrný bod v realitě, a k samotné kultuře se tedy vztahuje pouze marginálně. Další kritika se týká univerzální dohody

o tom, jak hledat kulturu v mysli. Každý významný kognitivní antropolog má jinou představu, jak sledovat svůj cíl zájmu, a je jasné, že tak složitý problém jako je studium lidské mysli, duševních procesů a kultury musí usilovat o mnohostranný konsenzus, kterého ovšem nelze jednoznačně docílit. Významné pokroky v pochopení lidské mysli a porozumění pohledu na svět lidí byly učiněny prostřednictvím oboru kognitivní antropologie. Je to vzrušující a zároveň fascinující obor, který má co nabídnout každé ze 4 oblastí antropologie, jak je rozdělil Franz Boas (archeologie, biologická antropologie, lingvistika a kulturní antropologie). Kognitivní metody se používají v různých souvislostech a lze je aplikovat na různé předměty. Zatímco kognitivní antropologie spoléhá na silnou tradici lingvistických a kulturních paradigmat, její největší síla možná spočívá v její využitelnosti pro biologický a archeologický výzkum. (Simova, Robertson, Besley 2009) Tedy stručně řečeno, kognitivní antropologie má před sebou velkou budoucnost. A myslím, že je to obor, který ještě může mnoho prozradit během studia lidského myšlení, a hlavně by mohl přispět k pochopení toho, jakým způsobem lidé uvažují. Jedná se o multidisciplinární odvětví antropologie.

4 ETNOVĚDY

Etnovědy nebo také „nová etnografie“, jak byla tato vědecká disciplína často nazýváno v 60. letech, se skládají ze souboru metod pro analýzu důmyslného systému klasifikace, například nemocí, druhů rostlin nebo různých druhů jídla. (Barnard, 1996: 202) Vědomí, že ne všechny klasifikační systémy jsou přístupné komponentní analýze³, vedly k představě, že některé oblasti kultury a jazyka byly vhodné ke zkoumání pouze pro etnovědce. A proto se vědci zaměřili na témata jako příbuzenství nebo na ty aspekty botaniky a zoologie, v nichž nalézali význam: například klasifikace zvířat v rámci jednoho druhu podle pohlaví, vzhledu a věku nebo klasifikace druhů podle rozlišení anatomických vlastností. (Barnard 1996: 203)

Důležitým mezníkem v rámci etnověd je rok 1969, kdy antropolog Brent Berlin (nar. 1936) a lingvista Paul Kay (nar. 1934) po řadě provedených výzkumů oznámili, že informátoři barvy klasifikují ve stanoveném pořadí, které, jak se domnívají, je univerzální pro všechny kultury. Tento zajímavý objev pomohl k tomu, že se zvýšil zájem o vztahy mezi kognitivními vědami a etnovědami. (Barnard 1996: 203) Studium barev a hledání společné klasifikace pro všechny kultury světa je stále trvající výzkum, na kterém pracuje řada předních odborníků. Etnovědy nemají blízko pouze ke kognitivním vědám, ale také k lingvistice. Strukturální lingvistika se oddělila a nově pracovala s jazykovými teoriemi Noama Chomského (nar. 1928), amerického lingvisty a psychologa, který je průkopníkem kognitivní psychologie a který také ovlivnil antropologii kognitivní. Ve svých pracích často zaujímá radikální postoje. Chomsky tvrdí, že mozek obsahuje vnitřní struktury, které vytváří

³ Komponentní analýza transformuje původní hodnoty ukazatelů proměnných do nových veličin nazvaných komponenty. Cílem je redukce počtu původních ukazatelů do menších komponent, aniž by docházelo ke ztrátě informace obsažené v původním ukazateli. Příklad: 20 ukazatelů nahradíme 4 komponentami. Hlavní potíže lze očekávat při praktické interpretaci jednotlivých komponent. (Kubálková, 2009: 57)

předpoklady pro gramatickou řeč. (Budil 2009: 1604) Je to další z mnoha teorií, které později prohloubily zájem o kognitivní a behaviorální studia po celém světě. Během posledních dvaceti let se výzkum v etnovědách přiblížil spíše ke kognitivní psychologii, a to tím, že upustil od svého bývalého úzkého vztahu s lingvistikou. Navíc hlavním cílem u mnoha výzkumníků dnes je studium způsobu jakým se jednotlivci, v tomto případě především děti, učí kulturu, a jak je kultura předávána, než psychologické platnosti modelů postavených antropology nebo lingvisty.

Tedy „etnovědy“ musely přijít s novými metodami a se změnou významu svých výzkumů. Stále však si zachovaly metody, jejichž cílem je zachycení způsobu myšlení, které utváří kulturní znalosti. A tak se stále soustředí více na kulturní chápání jedince, které se nakonec může stát univerzálním pro všechny kultury světa. (Barnard 1996: 203)

4.1 Etnobiologie

Etnobiologie je vědecká disciplína zabývající se studiem dynamických vztahů mezi lidmi, biotopy a prostředím. Je to multidisciplinární věda, která využívá znalostí z archeologie, geografie, ekologie, populační biologie, kulturní antropologie či etnografie. Rozmanitost perspektivy etnobiologie je její největší síla. To umožňuje zkoumat složité interakce mezi lidskými a přírodními systémy. (Salick 2002) Etnobiologie je systematické mezikulturní studium o tom, jak se lidé učí a jak nazývají, používají a organizují svoje znalosti, které mají o prostředí, ve kterém žijí. *Folkbiology* neboli „lidová biologie“ běžně odkazuje k etnobiologii a naopak. Obě vědecké disciplíny navzájem využívají svých znalostí. (Casagrande 2004)

4.1.1 Folkbiology

Termín „*Folkbiology*“ odkazuje na každodenní chápání lidí, jak vnímají, kategorizují a uvažují o biologickém světě žijících druhů.

Studium folkbiology nám pomůže nejen pochopit lidské myšlení, ale též nám může napomoci při přechodu ke globálnímu prostoru, aniž bychom nenávratně zničili životní prostředí nebo místní kultury. (Atran, Medin 1999)

4.2 Cíle výzkumu a zájmy v etnobiologii

Etnobiologie prošla několika fázemi vývoje, a s tím se samozřejmě měnila i oblast výzkumu a předmět zájmu této vědy. Zatímco v 60. letech 20. století se etnobiologové soustředili především na kognitivní a lingvistické oblasti antropologie, v dalších desetiletích se soustředí na spolupráci s obory, jako je ekologie, a klade důraz na práci v terénu a aplikaci ekologických výzkumů a paradigmat. V současné době se etnobiologové zaměřují především na studium domestikace zvířat a také svůj zájem soustředí na vznik a vývoj zemědělství, dále se pak koncentrují na studium lidské interakce s rostlinami a živočichy. Především se snaží upozornit na práva domorodých obyvatel a jejich nárok na tradiční znalosti, které mají a které bývají často zneužívány. (Hunn 2007)

Mezi další velká témata se kromě výše uvedených etnobiologie zaměřuje na studium lidské paleoekologie a to včetně vlivu člověka na svoje okolí a prostředí ve kterém žije jak v minulosti, tak i v současnosti. Významné téma v etnobiologii není jenom člověk a jeho prostředí, ale též zdroje lidské nebo přírodní, studium minulosti a budoucnosti zdrojů naší planety Země. Etnobiologie je rychle se rozvíjející věda nejen v Severní Americe, ale i na mezinárodní úrovni. Je to příhodná věda, pomocí níž lze studovat lidskou populaci. Etnobiologie nám může poskytnout cestu, jak lidskou populaci kvalitativně analyzovat. (Salick 2002)

4.3 Metody v etnobiologii

Metody v etnobiologii jsou různé a závisí především na oblasti, která představuje předmět zájmu vědců. Etnobiologové během svých výzkumů využívají a kombinují několik metod. Jde především o zúčastněné pozorování a rozhovory s místním obyvatelstvem. Díky spolupráci s dalšími vědami. Etnobiologové používají metody a techniky, které jsou dominantní v oborech jako je archeologie, molekulární biologie, biologie ekosystémů nebo ekologie. (Salick 2002)

Mezi nejvýznamnější metody bezesporu patří terénní výzkum. Základem terénního výzkumu je dlouhodobý pobyt ve zkoumaném prostředí, přímý kontakt s místním obyvatelstvem, strukturované a nestrukturované rozhovory s lokálními informátory (nejlépe v jejich domorodém jazyce) a zúčastněné pozorování, které pomáhá vědcům pochopit zvyky, tradice a kulturu ve zkoumané oblasti. (Murphy 2004: 213)

Sami informátoři se stávají objektem zájmu vědců, a často je velice těžké určit, kde jsou hranice výzkumu a kde už dochází jenom k využívání a často i zneužívání informací pro vlastní potřebu. A to nemluvíme pouze o zneužívání domorodých kultur vědci, ale také vládními, nevládními či neziskovými organizacemi nebo vládou. A z tohoto důvodu se v další podkapitole budu zabývat etnovědami a jejich vztahem k etice. Mohu položit otázku: Existují nějaká pravidla a zásady, které by bylo dobré dodržovat při výzkumu?

4.4 Etnobiologie a etika

Etnovědy, ale i další jiné vědy, mohou být zneužity k nečestnému výzkumu a nemorálnímu zacházení s respondenty. Z tohoto důvodu byl navržen a sepsán etický kodex, kterým by se měl řídit každý vědec, který bude dělat výzkum jak ve své, tak i v cizí zemi.

Etický kodex Mezinárodní Společnosti Etnobiologie (The International Society of Ethnobiology) má svůj původ v prohlášení na kongresu v roce 1988, který se konal v Brazílii ve městě Belém. Hlavním účelem kodexu je usnadnit zavedení etických a spravedlivých vztahů, optimalizovat pozitivní výsledky a co nejvíce snížit negativní dopady výzkumu ve všech jeho formách, které mohou nějak narušit domorodé obyvatelstvo.

Mezinárodní Společnost Etnobiologie (The International Society of Ethnobiology) je globální síť jednotlivců a organizací, která se snaží zachovat důležité spojení mezi lidskou společností a světem přírody. Společnost byla založena roku 1988 a spojuje mnoho výzkumníků, vědců, akademiků či studentů z více než 70 zemí světa.

Tento etický kodex vydaný výše uvedenou společností neslouží jako příručka jenom pro etnobiology, ale i pro jiné vědce z příbuzných oborů, pro podnikatele a mezinárodní firmy, nevládní organizace, akademické instituce a jiné instituce či organizace, které hledají smysluplné partnerství s domorodými národy, tradičními společnostmi a místními komunitami. Vše se děje z důvodu, aby se zabránilo nespravedlnosti, ke které docházelo v dřívějších dobách.

Etický kodex obsahuje několik hlavních myšlenek, kterými by se měli řídit nejen členové Mezinárodní společnosti etnobiologie, ale i další výše uvedení. Jedna z prvních myšlenek kodexu je, že přírodní národy nebo domorodci mají právo na sebeurčení, a že vědci a další organizace budou toto právo uznávat a respektovat při jednání s těmito lidmi a jejich komunitami. Další významný bod je aktivní přístup a seznámení informátorů s výzkumem. Každá komunita má právo se aktivně účastnit výzkumu a být seznámena s povahou, rozsahem a konečnými výsledky výzkumu, který byl u nich prováděn. Dále pak v případě nesouhlasu mohou informátoři zasáhnout do sebraných dat tak, že zakážou publikovat práce v jazyce domorodé kultury. Tedy sami informátoři by správně měli rozhodovat, které části výzkumu se budou

dále publikovat a které nikoli. Zde ovšem vyvstává otázka, zda sami informátoři mají dostatek relevantních znalostí k posouzení významnosti výzkumu na jejich území, protože jinak by též mohlo docházet k tomu, že informátoři by záměrně poškozovali výsledky z výzkumů a, by navíc s tímto právem nakonec mohli blokovat zveřejnění výzkumu vůbec. Tím pádem zde vyvstává otázka: Není zbytečné výzkumy provádět, když by je nebylo možné zveřejnit? Jedním z posledních bodů například je, že každý by měl usilovat o to, aby se zabránilo negativním dopadům výzkumu, tudíž informátory nelze zneužívat či se nějak přizívat na jejich životě a věhlasu. Závěrečnou myšlenkou je hlavně ochrana dědictví a znalostí, které přírodní národy mají. (International Society of Ethnobiology 2006)

Tento etický kodex má sloužit jako pomůcka. Ale je jasné, že nelze žádnému vědci či nějaké organizaci nařizovat, jak mají výzkum provádět a jaké výsledky mají z výzkumu publikovat. Ale myslím, že pokud by se akademici tohoto kodexu drželi, tak věda bude dále šířena s čistým štítem a nenalezneme jediný důvod, proč by se nemohlo pokračovat v seznamování se a zkoumání odlišných kultur. Nakonec by se mohlo stát, že se naše chování obrátí na nás a naše kultura se stane zájmem jiných vědců. A pokud tito vědci budou dodržovat tento etický kodex, tak nevidím jediný důvod proč nebýt zájmem výzkumu jiného etnovědce. Každý obor potřebuje pravidla a myslím, že tohle je jedna z rozumných cest, jak tato pravidla zavádět do praxe.

5 KLASIFIKACE

Klasifikace znamená třídění, zařazování do různých skupin. Dalším významem slova klasifikace, který je rozšířený mezi většinou společností, je použití tohoto slova jako nadřazeného výrazu pro hodnocení žáků ve škole. Podle mého názoru, když se na oba významy podíváme blíže a porovnáme je, tak nám dojde, že i školní klasifikace je svým způsobem také rozřazování do skupin, v tomto případě zřejmě dle výkonu žáka či studenta, kterého dosahuje ve škole.

Jedním z cílů antropologie je porozumět, jak a proč na sebe lidé vzájemně působí. Další z důležitých myšlenek, která přispívá k pochopení toho, co antropologové nazývají kulturou a jedním z mnoha způsobů jak kulturu poznat, je poukázat na systém sdílených myšlenek mezi skupinou lidí. Systémem máme na mysli, že v něm existuje nějaká pravidelnost tak, aby myšlenky, informace a koncepty byly společné. (Fisher)

Klasifikace je konceptuální uspořádání věcí. Výzkum zahrnuje porovnávání sémantických domén napříč kulturami. Za sémantickou doménu považujeme například příbuzenství, barvy, keramiku, automobily, nástroje nebo způsob pohledu na čas. (Barfield 1997) Klasifikace a kategorizace nám pomáhá lépe se orientovat ve světě, ale pravděpodobně není nezbytně nutná pro všechny lidské činnosti. Termín „*klasifikace*“ popisuje takovou činnost, při níž jsou objekty, koncepty a vztahy řazeny do kategorií. Klasifikace odkazuje na kognitivní a kulturní mechanismy. Pro názornost si vezmeme příklad ideje: „Zvíře“. To je termín, který lze použít na celou řadu živočichů. A když předpokládáme, že většina jazyků má mnoho významů pro specifické druhy zvířat, vždy existuje více než jeden termín pro dané zvíře. Proto je zapotřebí prostředek v naší mysli, který je schopen snížit množství informací na dostatečný srozumitelný počet, který nám stačí k pochopení světa. Toto je hlavní myšlenka klasifikace, která nám umožňuje přiřadit obecné znalosti k velkému počtu informací. Například někdo si pod výrazem „zvíře“ představí psa, kočku nebo potkana. Je to tedy

kategorie „zvíře“, do níž byly zahrnuty členové jiných kategorií (kočka, pes...) Nebo docházíme k jiné biologické klasifikaci - do kategorie „zvíře“ zahrneme nejprve třídy, jako jsou savci, plazi, obojživelníci. Třída savců zahrnuje rody jako kočka, pes, potkan. A přes rody se nakonec dostaneme k druhům (zde pro přehlednost pes), pod kterým si každý jedinec představuje vlastního zástupce. Tedy pro každého jedince může znamenat něco jiného a každý má možnost si pod tím také představit nějakého jiného psa. Například pejska co mají doma, nebo slavnou Lajku, která letěla do vesmíru. Zde dochází k propojení kategorií pro každého jedince zvlášť. (Fisher)

Kognitivní kategorie mohou být postaveny s odkazem na jejich sémantické zaměření. Zaměřují se na určitý kognitivní prototyp. Například *vrabec* je ústřední zástupce v kategorii *pták*. *Vrabec* patří do kategorie ptáka, protože nese znaky typické pro ptačí říši: zobák, křídla, peří, létá a další způsoby života, díky kterým ho označíme slovem *pták*. Má znaky „ptakovitosti“ tak není jediný důvod, proč ho neklasifikovat jako ptáka. Náš mozek sám na základě těchto znaků *vrabce* zařadí do příslušné kategorie. Další zástupce do kategorie může být *tučňák*, i když na první pohled nesplňuje typické znaky, které jsme přiřadili *vrabci*. Nelétá, potápí se, chodí vzpřímeně. Na první pohled se může zdát, že prostě o tučňákově můžeme říci, že nepatří do kategorie *ptáci*, ovšem biologické klasifikace mluví jinak. Ta dokonce *tučňáka* zařazuje do podtřídy *Letci*.

Vizuální smysl je dominantní a je zde tendence objektivizovat. Rozdělování věci do kategorií, lze usnadnit tím, že se držíme kulturně dohodnutých hranic. Tyto hranice si utváříme v každodenním kontaktu s kulturou. Což znamená, že si definujeme sadu funkcí, které jsou vždy jedinečné, protože jsou založené na uspořádání nebo seskupení kritérií jedince. Může se tedy stát, že se kategorie liší spíše v závislosti na složitosti její definice než na samotném obsahu kategorie. Mnoho sociálních kategorií je považováno za komplexní, ale skutečnosti jsou často rozmazané a obecné.

Vztah mezi kategoriemi a slovy se liší. Jazyk existuje v kultuře a společnosti, ale ne vždy musí nutně určovat klasifikační hlediska. To představuje významnou metodickou překážku ve studiu klasifikace. Opírání se pouze o jazyková data jako hlavní způsob, jak zkoumat klasifikaci, je sice hlavní metoda, ale slova nám vždy neposkytují přesné informace a výsledky. Jedna z nejvýraznějších disfunkcí mezi jazykem a klasifikací je fakt, že existují kategorie, které nelze nijak označit, nebo kategorie, které nelze slovně pojmenovat, a tak nám zůstávají během výzkumu skryté.

Úvahy o kategoriích v nás vyvolávají otázky, jak se kategorie vůbec vztahují k sobě navzájem. V mnoha případech definice jedné kategorie získává svůj význam na základě vztahu se skupinou druhou, které zároveň mají určitý vztah k celku. Některé oblasti jsou definovány na základě svých fyzických hranic - například dům nebo lidské tělo. Jiné kategorie se naopak mohou volně prolínat, a nelze tedy jednoznačně určit jejich hranice. Organizace kategorií v rámci jedné domény se může lišit. Mnoho z nich je začleněno v třídách, které mají taxonomický charakter. V ostatních případech, modely bez hierarchie jsou volnější. Brent Berlin důsledně argumentoval, že taxonomie je prospěšná díky své univerzálnosti a propagoval její používání v etnovědách, ale pouze za předpokladu, že vycházíme z všeobecných účelových systémů, které jsou logické a mají svůj původ v přírodě, na rozdíl od těch, které vznikaly tak, aby vyhovovaly potřebám jednotlivých kulturních požadavků.

Druhy klasifikačních systémů byly různé. Byly snahy klasifikovat barvy, typy nemocí, dřevo, půdy a spoustu dalších věcí. Modely pro tyto práce byly nastaveny Haroldem Conklinem a později Brentem Berlinem. Jejich průkopnické studie si získaly velkou pozornost a pomohly k vývoji klasifikačních systémů. Zkoumaly základní taxonomické charaktery, zákonitosti v pořadí výskytu a pozici výskytu vzhledem k životní formě jednotlivce. (Casson 1983)

Většina prací se snaží ukázat, do jaké míry odpovídají lidové a vědecké kategorie skutečnosti. Snaží se odhalit vztahy mezi rysy klasifikace a druhem společnosti, ve které je výzkum prováděn. To také odpovídá tvrzení, že rostlinné a živočišné kategorie jsou logičtější a nápadnější. Jedním z důvodů proč to tak je, je možná biologické taxonomie, o kterou se často opírá i taxonomie lidová.

5.1 Folk taxonomy

Lidové taxonomie (*folk taxonomy*) je způsob výzkumné práce, který se často objevuje v etnovědách. Lidová taxonomie neboli způsob jakým lidé organizují určité třídy objektů nebo představ či jak lidé kognitivně organizují informace. Ukazují vztahy mezi věcmi a jsou založeny na úrovních. Prvním stupněm jsou obecné kategorie, dalším studiem rozdílů a odlišností tvoříme další úrovně kategorizace. S každým dalším krokem se dostaneme až do kategorií, kde jsou rozdíly v jedné kategorii téměř nepatrné. (D'Andrade 1995: 99)

Uvedme si malý příklad z knihy D'Andradeho (1995: 100). Život nebo označení živočich, má pozici nula, ten se dále může rozdělit na hmyz, ptáky a savce. To jsou kategorie, které tvoří další úroveň kategorizace. Každou výše zmíněnou položku lze rozdělit na další úroveň. Například jednou podkategorií „savce“ je kočka. Kategorii „kočka“ lze dále rozdělit do dalších menších a konkrétnějších úrovní. Tato úroveň zahrnuje kategorie jako kočka domácí, tygr, lev... Kočku domácí lze ještě více specifikovat, až se dostaneme ke konkrétnímu druhu, mezi které patří perská kočka, siamská kočka nebo například manská kočka.

6 METODOLOGIE

V této části práce bych ráda objasnila metody a techniky, které budu ve výzkumu využívat. Budou jimi *Free listing*, *Pile sorting* a program *ANTHROPAC*.

6.1 Výzkumný záměr

Cílem výzkumu bylo objasnit, jak lidé v české společnosti klasifikují divoká zvířata. K objasnění tohoto záměru jsem si na počátku výzkumu stanovila několik výzkumných otázek: (i) Jaká zvířata budou považována informátory za divoká? Vybraní informátoři na tuto otázku pouze volně vyjmenovali zvířata, která oni sami považovali za divoká. Následující otázky byly: (ii) Jak takto zvířata budou informátoři klasifikovat? (iii) Do jakých skupin budou informátoři takto označená zvířata rozřazovat? (iv) Existují rozdílné klasifikační klíče pro ženy a muže?

Za účelem získání odpovědí na tyto otázky jsem zvolila kvalitativní výzkum, který bude prováděn formou polostrukturovaných rozhovorů s informátory z řad studentů ZČU za použití metod *Free listing* neboli volné vyjmenování, kde získáme základní kognitivní domény. Po získání dostatečného počtu kognitivních domén, budeme pracovat metodou zvanou *Pile sorting* neboli třídění na hromádky.

6.2 Free Listing

Free listing je zdánlivě jednoduchá, ale velice mocná technika (Barnard 1996) *Free listing* neboli volné vyjmenování je základní metoda sloužící k mapování rozsahu kognitivních domén. Volné vyjmenování je jedním z několika technik strukturovaných rozhovorů, jejichž cílem je vyvolat systematické údaje o kulturní oblasti. Kulturní doména může být definována jako uspořádaný soubor slov, pojmů nebo vět, který společně odkazuje na jednu koncepční oblast. (Weller, Romney 1988: 9)

Představme si tedy, že chceme zmapovat představy lidí o divokých zvířatech. Nejprve tedy potřebujeme zjistit, jaká zvířata česká společnost považuje za divoká. Následně zjistíme, jaká zvířata se vyskytují nejčastěji v seznamu vyjmenovaných divokých zvířat. Četnost a pořadí naznačují tzv. pronikavost komponentů kognitivní domény, kterou lze sledovat pro jednotlivé komponenty zvláště. Přesně k tomuto slouží vyjmenování. *Free listing* je velmi vhodná a především jednoduchá metoda před aplikací strukturovaných dotazníků, které již pracují s vymezenou kognitivní doménou a předpokládají různou důležitost jednotlivých komponent. *Free listing* je technika, která nám může pomoci určit rozsah domény, zatímco poskytuje představu o tom, jak jsou domény strukturovány.

6.3 Pile Sorting

Hlavní předností této metody je, že umožňuje studium mezikulturních rozdílů v reakcích na podobnosti. (Boster 1994) *Pile sorting* je metoda používaná k pochopení vnímání lidí a jejich struktury oblasti kultury prostřednictvím pozorování, jak lidé třídí a seskupují položky jednotlivých domén (Barnard 2002), tedy pokud chceme vědět, jak lidé kategorizují divoká zvířata, do jakých skupin je zařazují a podobně.

Metoda *pile sorting* probíhá tak, že výzkumník dává každému informátorovi zvlášť sadu kartiček s obrázky, a pak ho požádá, aby tyto kartičky rozdělil na hromádky podle vlastního uvážení. Žádná skupina nemá omezený počet, a tak záleží na informátorovi, do kolika skupin a po kolika kartičkách skupiny vytvoří. Respondent také každou skupinu zvláště pojmenuje a výzkumník následně vše zaznamená. Analýza dat probíhá tak, že sebraná data zapíšeme do textového souboru, a následně je zpracují pomocí softwaru ANTHROPAC. (Borgatti, 1996) Výstupy ze softwaru jsou digitální matice, které popisují skupiny na základě podobnosti dvou bodů. Dále pak posuzujeme shodu a rozdíly v odpovědích respondentů.

6.4 ANTHROPAC

ANTHROPAC je program pro generování, řízení a analýzu dat v kulturní antropologii. Stephen P. Borgatti (nar. 1956), který je autorem počítačového programu, pomohl mnoha antropologům, s tím jak pracovat s počítačem během výzkumu, od sběru údajů do protokolu přes bodování a k analýze rovnoměrně kódovaných dat. Výsledky analýzy výzkumu jsou okamžitě přístupné. Program ANTHROPAC přichází jako editor pro tvorbu a úpravu dat bez výstupu z programu, a též umožňuje ovládání vstupních a výstupních formátů. Provádění počítačových analýz přímo v terénu může mnohým antropologům usnadnit práci. (Truex, 1989: 1055)

7 VÝZKUM

Výzkum byl rozdělen do několika částí. Nejprve jsem provedla pilotní fázi, takzvaný předvýzkum. V této části jsem hledala odpověď na první výzkumnou otázku a během této části jsme získali první výsledky a data, ze kterých jsem následně vycházela v dalším výzkumu.

První část výzkumu se soustředila na sběr materiálů, které následně budu zpracovávat a budu z nich vycházet pro pozdější klasifikaci. Tedy nejprve jsem si musela odpovědět na otázku: „Jaká zvířata česká společnost považuje za divoká?“

Počátečním úkolem respondentů bylo volné vyjmenování divokých zvířat. Měli tedy, co nejjednodušeji odpovědět na větu: „Pokuste se vyjmenovat všechna divoká zvířata, která žijí v České republice, na která si vzpomenete.“

Na tuto otázku respondenti odpovídali pouhým vyjmenováním zvířat, která je napadla jako první. Nebylo nutné je nijak zvlášť zařazovat. Důležité bylo pouze vyjmenování. 30 respondentů (15 žen a 15 mužů) volně vyjmenovávalo zvířata, která si představila pod pojmem divoké. Většinou si informátoři vzpomněli tak na 10 až 15 zvířat, více ne. Tento seznam jsem si zaznamenala a připravila jsem ho tak dalšímu použití.

Ze seznamu zvířat, který jsme získali pomocí volného vyjmenování, jsme si vytvořili kartičky s obrázky zvířat. Na každé kartičce bylo z jedné strany vyobrazeno zmíněné divoké zvíře a na druhou stranu každé kartičky jsem napsala číslo od 1 do 31.

Další část výzkumu probíhala za pomoci kartiček, kde byla vybraná zvířata vyobrazena. V druhé části sběru dat bylo pracováno s více respondenty. Během výzkumu jsem hovořila se 40 informátory z řad studentů, z nichž bylo právě 20 žen a 20 mužů. Před respondenty byly položeny kartičky s čísly a obrázky zvířat a respondenti dostali jednoduchý úkol: Jejich cílem bylo těchto 31 kartiček rozdělit na libovolné

hromádky. Informátoři mohli s kartičkami volně nakládat a třídit je do skupin podle svého uvážení. Záleželo tedy na každém informátorovi zvláště, bude-li kartičky k sobě kupit, nebo zda nechá kartičky volně ležet bez jakéhokoliv zařazení do nějaké skupiny. Musím ještě dodat, že žádný z respondentů se nevěnuje biologii ani se nijak nezajímá o myslivost či nemá jiný kontakt s divokými zvířaty a jejich vědeckou klasifikací. Během výzkumu je totiž nutné se zaměřit pouze na laickou veřejnost, a ne na odborníky. Zde totiž předpokládám, že by docházelo k rozdílu klasifikace kognitivních domén.

Pro výzkum bylo důležité, aby respondenti rozdělili kartičky na kupky podle svého klasifikačního klíče. Už nyní si troufám tvrdit, že většina informátorů tvořila hromádky se zvířaty podle toho jak se jim vyobrazená zvířata jeví jako podobná. Ještě dodávám, že třídění podle každého informátora proběhlo právě jednou.

Výsledky třídění každého respondenta byly zaznamenány ručně do poznámkového bloku. Každý informátor pak následně pojmenoval každou skupinu zvířat podle svého uvážení. Po sebrání všech dat byly skupinky vytvořené informátory převedeny do formy digitálních matic. O výsledcích a pojmenování skupin jednotlivými informátory se zmiňuji v další kapitole práce.

Data získaná metodou *Pile sorting* jsem převedla do programu ANTHROPAC a následně zpracovala v počítači.

Zde jsem již získala výsledky klasifikace skupin a mapy kognitivních domén. A nyní jsem mohla postupnou analýzou odpovídat na výše položené otázky.

8 VÝSLEDKY

První výsledky jsme získali díky spolupráci se 30 respondenty, mezi nimiž bylo právě 15 žen a 15 mužů. Respondenti byli vybráni z řad studentů Západočeské univerzity v Plzni. Informátoři dostali jednoduchou otázku: Jaká zvířata, která žijí na našem území, označíte slovem divoká?

Na otázku nebylo těžké odpovědět, a tak informátoři odpovídali pouhým vyjmenováním zvířat, která je napadala jako první. Respondenti volně jmenovali názvy zvířat, která byla zaznamenána do poznámkového bloku. Díky této metodě volného vyjmenování jsme získali seznam 31 nejčastěji jmenovaných divokých zvířat, která podle respondentů žijí na našem území. Seznam 31 takto označených zvířat uvádím zde: srna, jelen, divoké prase, liška, zajíc, daněk, bažant, jezevec, muflon, vlk, veverka, rys, vydra, medvěd, tetřev, bobr, sova, kukačka, divoký králík, hranostaj, koroptev, laň, datel, ježek, poštolka, kolouch, drozd, kuna, výr, sojka a havran.

V seznamu se vyskytuje 21 zástupců z třídy savců a docela nečekaně 11 zástupců z ptačí říše. Je zajímavé pozorovat, jaká zvířata respondenti jasně označili jako divoká. U více než dvou třetin respondentů byla vždy mezi prvními jmenovanými zvířaty trojice zvířat: srna, jelen a prase divoké. Takže můžeme s jistotou tvrdit, že pokud by se dělal výzkum s vyšším počet respondentů, jedno ze tří výše uvedených zvířat by jistě bylo na předních pozicích i u jiných výzkumu v rámci vyjmenovávání divokých zvířat. K překvapení došlo u kategorie ptáků, podle mého názoru jde o vysoký počet zástupců, kteří respondenti označili jako divoké. Jedenáct zástupců z ptačí říše je počet, který jistě překvapil. Naopak informátoři nezmínili žádného živočicha z třídy obojživelníků nebo z kmene bezobratlých. I když bychom jistě v divokém prostředí našli mnoho zástupců z třídy brouků, žádný z respondentů tyto živočichy nepovažoval za divoká. Popřípadě se prostě jeho kognitivní domény soustředí pouze na savce a ptáky.

Ještě jako další komentář k výsledkům metody *Free listing*, bych ráda uvedla, že spousta respondentů uvedla jako příklad divokých zvířat, medvěda, vlka či rysa, což jsou zvířata, která se sice velmi vzácně vyskytují na našem území, ale je velmi těžké se s nimi setkat ve volné přírodě. Jsou spíše typická pro naše sousedy, zvláště pak pro sousedy ležící na východ od našeho území. I přesto jsem je do seznamu divokých zvířat žijících na našem území zahrnula. Ovšem mě ale nezajímá, zda jsou tato zvířata běžně k vidění v lese na našem území. Pro výzkum je pouze důležité, jaké zvíře informátoři označí jako divoké zvíře a pokud by tedy uvedli jasný nesmysl, například kočku domácí, tak v seznamu divokých zvířat musí zůstat, protože daná skupina si myslela, že kočka domácí je divoká. Tedy nemáme právo a nesmíme lidem nutit představy o divokosti zvířat. Jinak by výzkum neměl smysl a výsledky by nebyly relevantní.

Když jsem získala seznam divokých zvířat, mohla jsem postoupit k druhé části výzkumu, který nám měl odpovědět na otázky: Jak budou informátoři klasifikovat divoká zvířata? Do jakých skupin tato zvířata budou zařazena? Existují rozdíly v klasifikaci mezi muži a ženami?

Po výzkumu a strukturovaných rozhovorech se 40 respondenty, mezi nimiž bylo 20 žen a 20 mužů, jsem získala zajímavé výsledky, které mi mohou nastínit, jak klasifikuje divoká zvířata česká společnost. Výzkum, jak je již uvedeno výše, se zaměřoval na samotnou klasifikaci divokých zvířat a následně na rozdíly, které vzniknou mezi muži a ženami v rámci klasifikace divokých zvířat - zda nějaké vzniknou, a pokud ano, tak jaké rozdíly to budou.

V následujícím odstavci se budu věnovat výsledkům klasifikace žen. V případě pohledu na klasifikaci žen se především musím zastavit nad tím, že více než polovina respondentek rozdělila všech 31 zvířat do více než deseti skupin. Každá hromádka zvířat obsahovala průměrně tři zvířata. Ženy se snažily zvířata rozdělovat jednoznačně podle vzhledu.

Valná většina respondentek po klasifikaci pojmenovávala skupiny většinou podle podobného vzhledu všech zvířat.

Každá z žen vždy dala k sobě srnu, jelena, muflona, daňka, laň a koloucha. Většina z nich i tuto skupinu nazývala jako „jeleni“ popřípadě „vysoká zvíř“. Nikdy se nestalo, aby tato skupina nebyla zařazena pospolu. Pokaždé byli přiřazeni k sobě. Zde tedy můžeme dojít k závěru, že tato skupina šesti divokých zvířat, které byli vždy u sebe, byla klasifikována na základě podobnosti. Podobný vzhled je tedy to, co rozhodovalo do zařazení do této skupiny.

Podobných výsledků jako v případě šesti výše uvedených zvířat se dopátráme v případě skupiny jedenácti ptáků, kteří byli označeni jako divocí. Opět většina žen tyto ptáky řadila k sobě. Jistě, zde už vznikají drobné rozdíly v klasifikaci a zařazení do skupin. Vznikají tady tři silné skupiny – sovy, dravci a ostatní ptáci. Respondentky buď přímo nerozlišovaly na jednotlivé skupiny a ptáky zařazovaly do jedné velké skupiny, nebo je rozdělily do několika menších, které povětšinou rozlišovaly, jak samy uvedly, podle stravy a způsobu života, který je pro dané ptáky typický. Ale i zde dochází k typickým dvojicím, popřípadě trojicím. Dvojice sov nebyla nikdy rozdělena a vždy byla zařazena do společné hromádky. Podobný případ lze najít i v případě tetřeva, bažanta a koroptve. Tato trojice hrabavých ptáků taky nikdy nebyla rozdělena a zpravidla byli zařazováni do společné kategorie. Například havran byl na střídačku řazen mezi dravce a mezi ostatní lesní ptactvo, jako je kukačka nebo sojka. Co nám z toho tedy vyplývá? Opět můžeme usuzovat, že klasifikační klíč pro třídění ptactva je založený na vzhledu a způsobu života jednotlivých ptáků.

Následující skupina zvířat, která se také často vyskytovala pospolu, byla tvořena vlkem, medvědem, rysem a liškou. Zde předběhnu a jenom dodám, že k podobným výsledkům v případě těchto zvířat dojdeme v případě klasifikace mužů.

Tato výše zmíněná zvířata se vyskytovala často společně, protože jak, uváděly respondentky, jsou to masožravci. Takže zde nemůžeme hovořit o vzhledu zvířat, hlavní klasifikační logikou je způsob života a hlavně strava, podle které se většina respondentek rozhodovala.

Zbylá zvířata už byla volně zařazována do skupin bez větší shody mezi jednotlivými informátorkami. Jenom dodejme, že ještě zajíc a divoký králík byla taky dvojice zvířat, která byla vždy zařazena do jedné skupiny. Často se u nich ve skupině ještě objevovala veverka a ježek. A podle slov jedné respondentky na otázku, proč tyto zvířata zařadila k sobě, bylo že, jsou moc miloučká a roztomilá. Ano, i takhle může pro někoho vypadat jeho klasifikační klíč pro třídění zvířat.

Tímto bych opustila klasifikaci, podle které třídily ženy. A podívala bych se na klasifikační klíče vybraných dvaceti mužů.

Na začátku jsem si položila otázku, zda existují klasifikační rozdíly v třídění divokých zvířat mezi muži a ženami.

Většinou se dostáváme k podobným závěrům. V případě první asi největší skupiny, do které ženy řadily srnu, jelena, daňka, koloucha, muflona a laň, získáváme obdobné výsledky. I muži se drželi spíše vzhledu, a tak těchto šest zvířat řadili do jedné skupiny. Většina respondentů tuto skupinu nazvala jako „jelení“, popřípadě je označili jako sobě navzájem příbuzná divoká zvířata.

I počet skupin, které v průměru muži vytvářeli, nebyl nijak v zásadě odlišný. Průměrně tedy muži vytvořili zhruba tak devět až deset různých hromádek. Z toho nám vychází, že průměrně v každé hromádce byly tři kartičky s různými zvířaty. Nyní se blíže podíváme na klasifikaci velké skupiny ptáků. Většina mužů oproti ženám ptáky rozdělala na dvě až tři skupiny, pouze jediní 2 respondenti klasifikovali všechny opeřence do jediné skupiny. Zbytek poctivě rozdělil ptáky do skupin podle vzhledu a hlavně podle způsobu jejich života. Objevila se tedy skupina dravců, kde vždy byla trojice poštolka, sova a výr. Občas byl k nim přiřazován

ještě havran a také kukačka. Zbytek ptáků, jako byli bažant, koroptev nebo tetřev, tvořily samostatnou skupinu, kde byli jednotliví zástupci považováni za vzájemně příbuzné.

Další zajímavostí v klasifikaci je, že většina informátorů, opět jako ženy, nikdy nerozdělili zajíce a králíka do různých skupin. Vždy je přiřadili k sobě.

Podobně jsou na tom muži s klasifikací zvířat, jako byl medvěd, vlk, rys a liška. Tato čtyři divoká zvířata, podobně jako u žen, většinou tvořila svojí skupinu s tím, že byli označeni jako „masožravci“ nebo také jako „šelmy“.

Další zvířata, jako byl bobr, hranostaj, kuna nebo vydra, klasifikovala obě pohlaví většinou do stejné skupiny. Usuzuji, že se tak dělo na základě vzhledu zmíněných zvířat. Informátoři odhlíželi od způsobu života a soustředili se pouze na vzhled.

Podobně shodné po obě skupiny respondentů je zařazení divokého prasete. Respondenti se shodovali v samostatné skupině pro toto zvíře. Pouze v několika málo případech bylo prase zařazeno do skupiny s jezevcem, ale jinak zůstávalo ve své skupině samo.

Na začátku výzkumu jsem si pokládala otázku, zda existují klasifikační rozdíly mezi muži a ženami. Po provedené analýze si troufám tvrdit, že až na skupinu zvířat označovanou jako ptáci obě pohlaví tvořila podobné klasifikační skupiny, a tudíž žádné významné rozdíly mezi oběma skupinami nejsou.

A jaké jsou tedy klasifikační klíče podle, kterých se respondenti rozhodovali? Z výzkumu jednoznačně vyplývá, že pro naši kulturu je nejdůležitější klasifikační klíč vzhled. Nezáleží na tom, že například vydra žije v blízkosti řek a kuna výhradně v lese. Pokud jsou si tato zvířata podobná, budeme je i podobně klasifikovat. Naopak nikdy nezařadíme do stejné skupiny jelena a medvěda, protože jsou si tolik

odlišní, že to prostě nemáme jak zdůvodnit, a proto to žádný z respondentů neudělal.

Práce tedy nepřinesla žádné neočekávané výsledky a potvrdila, že naše kultura je založena především na vizuálním vnímání. A proto se většinou při třídění do skupin rozhodujeme na základě vzhledu zvířete bez ohledu na to, ať jsme žena či muž.

9 ZÁVĚR

Práce byla rozdělena do dvou hlavních bloků. V první části jsem se zabývala teoretickým základem, ze kterého jsem následně vycházela při realizaci vlastního výzkumu. Stručné dějiny vývoje kognitivní antropologie a inspirace u slavných osobností tohoto oboru byla jedním z mnoha vodítek v případě realizace vlastního výzkumu klasifikace divokých zvířat.

Práce si nekladla za cíl být mezníkem v dějinách kognitivní antropologie. Byla zde pouze snaha o rozšíření klasifikačních teorií i mezi laickou veřejnost. Svým informátorům jsem vždy vysvětlila, co je jejich úkolem a co by mělo být cílem práce. Jinak získávali volný prostor k vyjádření se ke kognitivní antropologii, popřípadě se mohli otevřeně přiznat k pochybám, které měli v rámci výzkumu.

Tato práce přinesla výsledky klasifikace čtyřiceti respondentů. Hledala jsem odpovědi na čtyři výzkumné otázky, které jsem si položila hned na začátku práce. Snažila jsem se nalézt klasifikační klíče, podle kterých se respondenti rozhodovali v případě zařazení zvířete do určité skupiny.

Nyní za závěru práce můžeme s jistotou tvrdit, že jedním z největších klasifikačních klíčů je vzhled. Většina skupin, které respondenti vytvářeli, byla založena na podobnosti zvířat. Dalším kritériem byl způsob života a především to, jak daná zvířata získávají potravu, tedy zda se jednalo o masožravce či býložravce.

Na samotný závěr bych ještě dodala, že pravděpodobně neexistují klasifikační rozdíly v rámci mužů a žen. Obě skupiny klasifikují divoká zvířata obdobně a rozhodují se na základě obdobných klasifikačních logik.

10 SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ

APPLEBAUM, Herbert.: 1987 – *Perspectives in Cultural Anthropology*. Albany: State University of New York Press.

ATRAN, Scott., MEDIN, Douglas L.: 1999 – *The Native Mind and The Cultural Construction of Nature (Life and Mind: Philosophical Issues in Biology and Psychology)*. London: A Bradford Book.

BARFIELD, Thomas.: 1997 – *Blackwell's Dictionary of Anthropology*. London: Blackwell's.

BARNARD, Alan.: 1996 – *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London: Routledge.

BARNARD, Russel B.: 2002 – *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Kalifornie: Altamira Press.

BECHTEL, William., ZAWIDZKI, Tadeusz.: *Biographies of Major Contributors to Cognitive Science*.
<http://mechanism.ucsd.edu/research/ANAUT.html>.

BLOCH, Maurice.: 1991 – *Language, Anthropology and Cognitive Science*. Man, New Series, 26:183-198.

BORGATTI, Steve.: 1996 – *ANTHROPAC 4.0*. Analytic Technologies. Massachusetts: Natick.

BOSTER, James.: 1994 – *The Successive Pile Sort*. Field Methods. 6: 11-12.

BOSTER, James.: 2005 – *Categories and Cognitive Anthropology*. In: COHEN, Henri. (ed.), LEFEBVRE, Claire. (ed.): *Handbook of Categorization in Cognitive Science*. Oxford.

BUDIL, Ivo. T., MALINA. Jaroslav.: 2009 – *Boas Franz*. In: MALINA. Jaroslav a kolektiv. (ed.): *Antropologický slovník*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

BUDIL, Ivo. T.: *Chomsky Noam*. In: MALINA. Jaroslav a kolektiv. (ed.): *Antropologický slovník*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

CASAGRANDE, David.: 2004 – *Ethnobiology Lives! Theory Collaboration and Possibilities for the Study of Folk Biologies*. *Reviews in Anthropology*. 33:351-370.

CASSON, Ronald. W.: 1983 – *Schemata in Cognitive Anthropology*. *Annual Review of Anthropology*. 12: 429 – 462.

D'ANDRADE, Roy G.: 1995 - *The development of cognitive anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.

DUROZOI, Gérard., ROUSSEL, André.: 1994 – *Filosofický slovník*. Praha: Ewa Edition.

Encyclopaedia Britannica.

ERICKSON, Paul A., MURPHY, Liam D.: 2003 – *History of Anthropological Theory*. Peterborough: Broarview Press.

FISHER, Michael. D.: *Representing Anthropological Knowledge: Calculating Kinship*. Dostupné z: <http://www.era.anthropology.ac.uk>. Citováno 15. 3. 2013.

GARBARINO, Merwyn S.: 1983 – *Sociocultural Theory in Anthropology: A Short History*. Illinois: Waveland Press.

HUNN, Eugene.: 2007 – *Ethnobiology in Four Phases*. *Journal of Ethnobiology*. 27: 1-10.

INTERNATIONAL SOCIETY OF ETHNOBIOLOGY.: 2006 – *International Society of Ethnobiology Code of Ethics*. Dostupné z:

<http://ethnobiology.net/code-of-ethnics/>. Citováno 15. 3. 2013

KEESING, Roger. M.: 1972 – *Patterns Lost: The New Ethnography and The New Linguistics*. *Southwestern Journal of Anthropology*. 28: 299-332.

KUBÁLKOVÁ, Markéta.: 2009 – *Manažerské výpočty a ekonomická analýza*. Praha: C H Beck.

KUKEŇOVÁ, Eva.: 2008 - *Teorie kognitivní sebeorganizace. Autopoietická koncepce H. Maturany a F. Varely*, Brno. Bakalářská práce. MU – Masarykova Univerzita, Fakulta filosofická, Katedra filosofie.

MALINA, Jaroslav.: 2009 – *Goodenough, Ward Hunt*. In: MALINA. Jaroslav a kolektiv. (ed.): *Antropologický slovník*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

MALINA, Jaroslav.: 2009 – *Hypotéza, Sapir-Whorfova*. In: MALINA. Jaroslav a kolektiv. (ed.): *Antropologický slovník*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

McGEE, John R., WARMS, Richard L.: 1996 – *Anthropological Theory: In Introductory History*. Kalifornie: Mayfield Publishing Company.

MURPHY, Robert F.: 2004 - *Úvod do sociální a kulturní antropologie*. Praha: Slon.

ROMNEY, Kimball. A., WELLER, Susan. C.: 1988 – *Systematic Data Collection*. Kalifornie: Sage University Press.

SALICK, Jan.: 2002 – *Intellectual Imperatives in Ethnobiology*. Missouri: Missouri Botanical Garden.

SHORE, Bradd.: 1996 – *Culture in Mind: Cognition, Culture, and the Problem of Meaning*. Oxford: Oxford University Press.

SIMOVA, Bobbie., ROBERTSON, Tara., BEASLEY, Duke.: 2009 – *Antropological Theories, A Guide Prepared by Students for Students*. Alabama: The University of Alabama.

TRUEX, Gregory. F.: 1989 – *General/Theoretical Antropology*. *American Anthropologist*, New Series. 4: 1055 - 1056.

11 RESUMÉ

My work is looking for logic used by people in czech society for classification of wildlife animals. We are looking for answers the question: Based on what logic people classify wildlife animals? Do exist differences between men and women? What kind of animals will be marked as „wild animals“. As answer for the above mentioned questions we have got several clasificcation keys, most important are appearance and manners of life of animals.